

ZiLLimburg

Voortgangsrapportage december 2017 - december 2018 *(versie 14 mei '19)*

Zin in leven

*Een project over eenzaamheid, depressiviteit,
suicide en zingeving bij jongeren*

Project 'Zin in Leven' wordt o.a. gesteund door:

provincie limburg

Steunfonds voor het Protestantisme in het Zuiden

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
2. Uitgangspunten project 'Zin in Leven!' december 2016	5
2.1 Projectorganisatie	5
2.2 Doel project 'Zin in Leven!'	6
2.3 Planning en (sub)doelstellingen project 'Zin in Leven!'	6
2.3.1 Fase 1	6
2.3.2 Fase 2	7
2.3.3 Fase 3	7
2.4 Kosten en financiering totale projectperiode	8
3. Realisatie project 'Zin in Leven!' december 2016 – december 2017	8
3.1 Projectorganisatie	8
3.2 Doel project 'Zin in Leven!'	9
3.3 Planning en (sub)doelstellingen project 'Zin in Leven!'	9
3.3.1 Fase 1	9
3.3.2 Fase 2	9
3.3.2.1 (Vrijwillig) jeugdwerk	10
3.3.2.2 Jeugdzorg	11
3.3.2.3 Onderwijs	12
3.3.3 Fase 3	13
3.4 Begroting, financiering en realisatie dec. 2016 – dec. 2017	14
3.4.1 Begroting	14
3.4.2 Financiering	14
3.4.3 Realisatie	14
4. Realisatie project 'Zin in Leven!' december 2017 – december 2018	16
4.1 Projectorganisatie	16
4.2 Doel project 'Zin in Leven!'	17
4.3 Planning en (sub)doelstellingen project 'Zin in Leven!'	17
4.3.1 Fase 1	17
4.3.2 Fase 2	17
4.3.2.1 (Vrijwillig) jeugdwerk	18
4.3.2.2 Jeugdzorg	19
4.3.2.3 Onderwijs	20
4.3.3 Fase 3	21
4.3.3.1 (Vrijwillig) jeugdwerk: Project 'Lekker in je vel dan kom je er wel' - Jong Nederland	21
4.3.3.2 Onderwijs: Project 'Zie je mij?' - BC Broekhin	22
4.4 Begroting, financiering en realisatie dec. 2017 – dec. 2018	24
4.4.1 Begroting	24
4.4.2 Financiering	24
4.4.3 Realisatie	24

5. Vooruitblik project 'Zin in Leven!' projectjaren 2019 – 2020	25
5.1 Fase 3	25
5.1.1 Methodiekontwikkeling en uitbreiding sensibiliseringsnetwerk	25
5.1.2 Borging	26
5.1.3 Eindproduct 2020	26
5.1.4 Afsluitend congres	27
5.2 Begroting 2019 – 2020	27
6. Conclusie	27
Bijlagen	
1. 'Project 'Zin in Leven' Een project over eenzaamheid, depressiviteit, suicide en zingeving bij jongeren, verslag fase 1'	
2. Project 'Zin in Leven' begrotingen 2017-2020	
3. Jaarrekening 2017 't PGCJ	
4. Jaarverslag 2017 't PGCJ	

1. Inleiding

Voor u ligt de voortgangsrapportage december 2017 – oktober 2018 van het project ‘Zin in Leven’ Een project voor de aanpak van voortijdige herkenning van eenzaamheid, depressiviteit en suïcidale neigingen van jongeren, door sleutelfiguren. Het project is eind 2014 opgestart door het Rolducberaad. Deze heeft in 2017 echter haar naam gewijzigd in ZiLLimburg. Deze naam wordt in dit verslag dan ook gebruikt.

In deze voortgangsrapportage kijken we terug op de uitgangspunten, zoals die geformuleerd zijn in ons projectplan van november 2016. Ook geven we inzicht in hoe deze vervolgens vanaf december 2016 zijn gerealiseerd. Wat zijn de projectresultaten tot nu toe? Hoe heeft de projectorganisatie daarbij gefunctioneerd? Wat zijn de gerealiseerde kosten en hoe staan deze in verhouding tot de begrote kosten? De paragrafen 2 en 3 zijn daarbij grotendeels overgenomen uit onze voortgangsrapportage december 2016 – december 2017.

Tenslotte schetsen we onze visie op de komende projectjaren: welke doelen en resultaten willen we tussen oktober 2018 en december 2020 bereiken en hoe gaan we dit organisatorisch en financieel realiseren?

2. Uitgangspunten project ‘Zin in Leven’ nov. 2016

2.1 Projectorganisatie

Eerstverantwoordelijke en lead-partner voor project en proces is de Stichting 't PGCI, Centrum voor Levensbeschouwend Jeugd- en Jongerenwerk Limburg.

Vervolgens is het samenwerkingsverband ZiLLimburg verantwoordelijk voor organisatie, sturing en eindresultaat. Daarbij richt het verband een stuurgroep op die wordt samengesteld uit 4 bij het project betrokken partners: Piet Linders, Hub Vossen, Aafke Vermeijden en Hans Notten. De stuurgroep is verantwoordelijk voor de uitvoering van het project. Daartoe organiseert zij elke 4 weken werkoverleg met de projectcoördinator, waar verloop, resultaten, voortgang en taken deel van het overleg zijn.

't PGCI stelt, middels een ZZP-constructie, een projectcoördinator aan. Deze is eerstverantwoordelijke voor de praktische uitvoering van het project en draagt daarvoor elke maand verantwoording af naar stuurgroep en het samenwerkingsverband ZiLLimburg (klankbordfunctie).

Jaarlijks rapporteert de stuurgroep, o.l.v. de coördinator, tussentijds over ontwikkelingen, verloop en planning.

2.2 Doel project 'Zin in Leven'

Het doel van het project is driedelig en verdeeld over 3 fasen:

1. Allereerst vindt er veldonderzoek plaats naar de relatie tussen het proces van betekenisvorming en de ontwikkeling van de gevoelens van eenzaamheid en depressie bij jongeren en in hoeverre dit tot suïcidaal gedrag bij jongeren leidt. Op grond van bevindingen en noodzaak worden de fasen 2 en 3 ontwikkeld.
2. Tweede doel is het gevoeliger maken voor vragen rond zin- en betekenisgeving van mensen die met jongeren werken binnen de werkvelden (vrijwillig) jeugdwerk, jeugdzorg en onderwijs. Het leren stellen van de zgn. 'trage vragen'; een werkwijze die voor menigeen haaks staat op de huidige werkwijze. ZiLLimburg onderzoekt welke stappen nodig zijn om deze 'sensibilisering' binnen bovengenoemde werkvelden te realiseren.
3. Tenslotte ontwikkelt ZiLLimburg een werkbare aanpak die ervoor zorgt dat mensen die met jongeren werken binnen de werkvelden jeugdwerk, jeugdzorg en onderwijs, in hun werkpraktijk handvatten krijgen en meer tijd en aandacht besteden aan vragen rond zin- en betekenisgeving dan nu het geval is. Deze aanpak wordt ontwikkeld binnen de kaders van een professionele leergemeenschap, opdat deze uiteindelijk overdraagbaar zal zijn aan derden.

2.3 Planning en (sub)doelstellingen project 'Zin in Leven'

2.3.1 Fase 1

Onderzoeksvragen hierbij:

- A Wat zijn noodzakelijke en kwalitatieve elementen in het proces van betekenisvorming bij jeugd en jongeren van 10 tot 25 jaar in Limburg/Nederland?
- B Bestaat er en welke is de relatie bij deze groep m.b.t. het proces van betekenisvorming en de ontwikkeling van gevoelens van eenzaamheid?
- C Is er een verhouding en welke zijn de oorzaken van de afwezigheid van dit proces in relatie tot depressiviteit / suïcidaal gedrag?

In fase 1 van het project is door diverse partijen binnen de werkvelden jeugdwerk, jeugdzorg en onderwijs aangegeven dat sleutelfiguren in de dagelijkse praktijk nauwelijks meer oog hebben voor de 'zingevende laag' in zichzelf en de wereld om hen heen. Dit terwijl tegelijkertijd het belang van zin- en betekenisgeving als een natuurlijk onderdeel van de leefomgeving van jongeren, wordt onderkend. Alle sleutelfiguren (h)erkennen (in meer of mindere mate) de samenhang tussen het proces van betekenisvorming en eenzaamheid, depressiviteit en suïcidaal gedrag bij jongeren. Ook staat men in het werkveld opvallend open voor vormen van 'sensibilisering' voor vragen rond zin- en betekenisgeving. Veel professionals spreken zelfs expliciet de wens uit te streven naar een 'ademen van zin- en betekenisgeving' in de professionele werkomgeving, als een natuurlijk onderdeel van de leefomgeving van de jongeren.

2.3.2 Fase 2

Na de uitkomsten bij fase 1, wil ZiLimburg bereiken dat mensen die met jongeren werken (vrijwillig of als betaalde kracht) binnen de werkvelden jeugdwerk, jeugdzorg en onderwijs, gevoeliger worden voor vragen rond zin- en betekenisgeving. ZiLimburg wil daarom onderzoeken welke stappen nodig zijn om deze 'sensibilisering' binnen bovengenoemde werkvelden te realiseren.

Onderzoeksvraag hierbij:

D Welke inhoudelijke elementen in dit proces maken deel uit van preventief handelen in relatie tot de gestelde werkveld-definitie?

Planning fase 2:

- Onderzoek naar inhoudelijke elementen die deel uit dienen te maken van preventief handelen in relatie tot de gestelde werkveld-definitie.
- Netwerkontwikkeling en -voorbereiding t.b.v. brede samenwerking met partners vanuit de wetenschap, werkvelden jeugdwerk, jeugdzorg en onderwijs.
- Dit alles vindt plaats in nauwe samenwerking met de Provincie Limburg en het provinciaal beleid, zoals beschreven in 'Koers voor een vitaler Limburg' – Sociale agenda 2025 (zie beleidsnota: http://limburg.nl/Beleid/Welzijn_en_Zorg/Sociale_Agenda_Limburg_2025).

2.3.3 Fase 3

Tenslotte wordt door ZiLimburg een werkbare aanpak ontwikkeld die ervoor zorgt dat mensen die met jongeren werken binnen de werkvelden jeugdwerk, jeugdzorg en onderwijs, in hun werkpraktijk meer tijd en aandacht besteden aan vragen rond zin- en betekenisgeving dan nu het geval is. ZiLimburg ontwikkelt deze aanpak binnen de kaders van een professionele leergemeenschap, opdat deze uiteindelijk overdraagbaar zal zijn aan derden.

Onderzoeksvraag hierbij:

E Wat zijn de contouren van deze aanpak?

Planning fase 3:

- Aanpakontwikkeling en uitvoering van een 'sensibiliseringstraining' op het gebied van meer gevoelig worden voor zin- en betekenisgevende communicatie, zoals gevraagd door het werkveld.
- Stapsgewijs zal bovengenoemde in 4 jaar tijd, m.b.v. professionele leergemeenschappen, worden uitgerold en geborgd.
- In 2017 betreft het daarbij 1 instelling binnen het werkveld onderwijs in Limburg, t.w.: BC Broekhin in Roermond. Hiermee wordt een start gemaakt met het 'sensibiliseringsnetwerk' in Limburg, dat in 2017 10 sleutelfiguren vanuit het werkveld onderwijs omvat.

Bij bovengenoemd 'sensibiliseringstraject' streeft ZiLLimburg naar een zo groot mogelijke mate van overdraagbaarheid. Er zal daarom in de uitvoeringspraktijk gekozen worden voor professionele leergemeenschappen (PLG).

Deskundigen op het terrein van PLG i.c.m. bovengenoemde 'sensibilisering' zijn André Mulder (lectoraat Theologie en Levensbeschouwing) en Ans Vrerink (docent Ethiek) beiden verbonden aan de Hogeschool Windesheim. ZiLLimburg zal hun expertise daarom inzetten bij de opzet, uitvoering en evaluatie van bovengenoemd 'sensibiliseringstraject'.

2.4 Kosten en financiering totale projectperiode

Fase 1:

In deze fase zijn de kosten van het project 'Zin in Leven' betaald:

- Uit de reguliere provinciale subsidiemiddelen van 't PCGJ.
- Door de leden van ZiLLimburg (personele- en reiskosten).
- Door de wetenschappers en instellingen vanuit het werkveld.
- Naast de reguliere subsidie voor 't PGJ heeft de provincie faciliteiten beschikbaar gesteld voor ZiLLimburg.

Juist door de hoge mate van urgentie die alle betrokkenen voelden bij de inhoud van het project 'Zin in Leven', is bovengenoemde cofinanciering tot stand gekomen.

Fase 2 en 3:

Voor de uitvoering van fase 2 en 3 wordt gezocht naar aanvullende financiële middelen. De provincie Limburg omarmde in oktober 2016 het project en heeft voor de projectjaren 2017 en 2018 in totaal € 70.000 toegezegd om de kosten voor de ontwikkeling van de aanpak i.s.m. hogeschool Windesheim voor haar rekening te nemen.

Voor de dekking van de kosten voor de projectjaren 2017-2020 wordt een beroep gedaan op additionele middelen van fondsen.

3 Realisatie project 'Zin in Leven' dec. 2016 – dec. 2017:

3.1 Projectorganisatie

In de periode dec. 2016 – dec. 2017 is de projectorganisatie verlopen, zoals gepland in het projectplan van november 2016.

In de loop van het jaar heeft 't PGJ, en daarmee ook ZiLLimburg, echter een zware, personele dobber te verwerken gekregen door ziekte van voorzitter Wim van der Laan. Hierdoor heeft hij moeten beslissen zijn taken neer te leggen en over te dragen aan een nieuwe, aan te zoeken voorzitter (zie ook par. 4.1).

Per 01-12-2016 is Petra Ritzen, lid van het samenwerkingsverband ZiLLimburg, middels een ZZP-constructie aangesteld als projectcoördinator.

Tenslotte heeft ZiLLimburg besloten om de jaarlijkse schriftelijke rapportage over ontwikkelingen, verloop en planning van het project 'Zin in Leven' uit te breiden met een jaarlijkse bijeenkomst voor al diegenen die deel uit zijn gaan maken van het opgebouwde netwerk. Na een periode van intensieve netwerkcontacten vanaf de start van fase 1, werd namelijk geconstateerd dat sommige contacten daarna te lang bleven liggen. Op 25 januari 2018 is daarom de eerste bijeenkomst voor deze referentiegroep vanuit het netwerk van ZiLLimburg gepland. Deze zal plaatsvinden op BC Broekhin in Roermond, als eerste deelnemer aan het pilot-project.

Doelen van deze bijeenkomst zullen zijn:

- De referentiegroep informeren over de ontwikkelingen binnen het project 'Zin in Leven'.
- De referentiegroep vragen om feedback en bijsturing. Deze zullen meegenomen worden in de daaropvolgende projectperiode.
- De instellingen vanuit de referentiegroep motiveren om deel te nemen aan een mogelijke pilot binnen het project 'Zin in Leven'.
- De aanwezigen de mogelijkheid te bieden om contact te leggen met elkaar en, waar mogelijk, kruisbestuiving plaats te laten vinden.

3.2 Doel project 'Zin in Leven'

Van het drieledige doel, zoals genoemd bij paragraaf 2.2, is in november 2016 fase 1 middels een verslag afgesloten. (Zie bijlage 1: 'Project 'Zin in Leven!' Een project over eenzaamheid, depressiviteit, suïcide en zingeving bij jongeren, verslag fase 1.')

Vervolgens is vanaf december 2016 een start gemaakt met fase 2 en in juni 2017 met fase 3.

3.3 Planning en (sub)doelstellingen project 'Zin in Leven'

3.3.1 Fase 1

Reeds in 2016 afgesloten.

3.3.2 Fase 2

In fase 2 staan gesprekken met contactpersonen uit de werkvelden (vrijwillig) jeugdwerk, jeugdzorg en onderwijs voorop. Opvallend is dat binnen alle werkvelden, zoals fase 1 van het project ook al aangaf, zin- en betekenisgeving nauwelijks ruimte krijgt. De oorzaken verschillen (deels) per werkveld. Daarmee hangen ook verschillen in omgang tussen volwassenen en jongeren binnen de verschillende werkvelden samen. En daarmee zullen er ook verschillen ontstaan in de te ontwikkelen sensibiliseringsmethodieken in fase 3 van project 'Zin in Leven'.

Vragen die tijdens bovengenoemde gesprekken worden gesteld zijn o.a.:

- Welke ruimte krijgen vragen van jongeren rond zin- en betekenisgeving momenteel in jullie instelling?
- Wat zijn de mogelijke oorzaken daarvan?
- Hoe kunnen we de (vrijwillige en betaalde) volwassenen die met de jongeren werken gevoeliger maken voor vragen van jongeren rond zin- en betekenisgeving?
- Welke stappen zijn vervolgens nodig om deze 'sensibilisering' te realiseren?
- Hoe zouden we die stappen kunnen zetten?

Binnen alle 3 de werkvelden is tevens overlegd over mogelijke deelname aan een pilotproject 'Zin in Leven'. BC Broekhin in Roermond geeft daarbij als eerste instelling aan, gedurende het schooljaar 2017/ 2018, deel te willen nemen.

Door de intensieve contacten met de verschillende instellingen, is het tijdens fase 2 van het project gelukt om ook binnen de overige 2 werkvelden instellingen bereid te vinden om vanaf 2018 deel te nemen aan een mogelijke pilot binnen 'Zin in Leven'.

De leden van ZiLLimburg hebben tijdens fase 2 gesproken met contactpersonen vanuit de volgende instellingen:

(Vrijwillig) jeugdwerk:

- a) Jong Nederland, Limburg
- b) Scouting Limburg
- c) Gezamenlijke Kerken in Limburg (Katholieke kerk, PKN, Moslimorganisaties)
- d) PKN Nederland

Jeugdzorg:

- a) Headspace/ @EASE Nederland: Amsterdam en Maastricht
- b) GGD, Limburg Noord
- c) SJSJ Het Keerpunt, Cadier en Keer
- d) Stichting Achter de Regenboog, Regio Zuid
- e) Institute for Positive Health
- f) Talenteer Jezelf, Breda

Onderwijs:

- a) BC Broekhin Roermond
- b) BC Broekhin Jenaplan, Swalmen
- c) Dendron College, Horst
- d) Synergieschool, Roermond
- e) Sophianum, Gulpen

3.3.2.1 (Vrijwillig) jeugdwerk

Binnen het (vrijwillig) jeugdwerk gaat men op een hele informele manier met elkaar om. Hier zijn de mogelijkheden tot persoonlijk contact in principe groot. De vraag is alleen: wat staat er binnen het contact tussen de volwassenen en de jongeren centraal?

Het zorgen voor voldoende materialen om de jongeren te laten knutselen en daarmee de fijne motoriek te oefenen? Het organiseren van een sportmiddag om de jongeren zich op een gezonde manier te laten bewegen? Of staat ook het daadwerkelijke 'zien en horen' van de ander daarbij centraal? (En zo ja: wat is dat dan?) Het contact krijgen over het wel of niet lekker in je vel zitten? Als mogelijke signalering voor gevoelens van eenzaamheid en depressie bij jongeren, mogelijk leidend tot suïcidaal gedrag? Het creëren van ruimte voor zin- en betekenisgevende vragen daaromtrent?

Binnen het (vrijwillig) jeugdwerk is het contact met Jong Nederland, Limburg het meest uitgebreid geweest. Zo hebben gesprekken plaatsgevonden met coördinator/ teamleider Léon Hoenen, hebben Piet Linders en Petra Ritzen plm. 150 groepsleiders geïnterviewd tijdens het 2-jaarlijkse Younglands Festival en heeft Petra Ritzen groepen in Leveroy en Venray bezocht.

Uit de contacten blijkt dat het ervaren van 'samen' bij Jong Nederland, Limburg voorop staat. Er is wekelijks contact tussen de groepsleden en vele jongeren stromen uiteindelijk door van 'jeugd lid' naar 'leiding'. Jongeren zijn vaak jarenlang lid en er worden vriendschappen voor het leven gesloten.

Veruit de meeste groepsleiders geven aan dat 'aandacht hebben voor jongeren die niet lekker in hun vel zitten', hoort bij de kerntaken van Jong Nederlander zijn. 86% Van hen geeft aan hier eens of meermaals ervaring mee te hebben gehad in de groep. Maar hoe hier vervolgens mee om te gaan? De visie van de leiding hierop, is zeer uiteenlopend. Opvallend is wel, dat er naast persoonlijke gesprekken ook veelvuldig voor 'samen doen' gekozen wordt. Veel groepsleiders zijn zelf vaak nog relatief jong en dat beïnvloedt wellicht hun keuze. Zo worden gezamenlijke activiteiten ondernomen die de onderlinge band versterken en af en toe een quiz gespeeld waarbij persoonlijke vragen worden gesteld aan elkaar. Het lijkt erop dat ze vooral door het 'samen spelen', wellicht haast ongemerkt, oog en oor kunnen hebben voor de ander.

Met Léon Hoenen en de groepen in Leveroy en Venray worden stappen gezet ter voorbereiding op een mogelijk pilotproject in 2018/2019.

3.3.2.2 Jeugdzorg

Binnen jeugdzorg is de gerichtheid op professioneel gestructureerde handelingsplannen en de controle daarop van hogerhand, opvallend. Deze beïnvloedt het contact tussen de volwassenen en de jongeren in hoge mate.

Daarbij is de nieuwe kijk op 'positieve gezondheid' van Machteld Huber van het Institute for Positive Health, deels een vreemde eend in de bijt. Zij zien gezondheid als 'het vermogen om je aan te passen en je eigen regie te voeren, in het licht van de sociale, fysieke en emotionele uitdagingen van het leven.' Machteld Huber ontdekte dat mensen met ervaring met ziekte, vinden dat gezondheid te maken heeft met 6 verschillende levensgebieden, waaronder het fundamentele levensgebied van de 'zingeving'. En juist daarbinnen worden handelingsplannen en controle liever gemedend. Daar staan de 'trage vragen' naar de zin en betekenis van het leven, centraal. En zijn antwoorden niet van buitenaf te controleren.

Binnen de GGD, Limburg Noord, handelt men vanuit bovengenoemde visie op gezondheid. In dit licht is, na contacten die worden gelegd door Sanne Michon van de Provincie Limburg, overleg gevoerd tussen Petra Ritzen en Monique Streng. Daar is de mogelijkheid om project 'Zin in Leven' in de toekomst deel uit te laten maken van het project 'De gezonde school' gezien. Naast lichamelijke, zou ook de geestelijke gezondheid van de leerlingen bevorderd dienen te worden.

Met de pilot Headspace/ @EASE, Maastricht (een laagdrempelig centrum voor psychische zorg aan jongeren) is er het meest uitgebreid contact geweest. Daarbij zijn ook vele jongeren betrokken. Zij vragen herhaaldelijk en met nadruk 'om gezien en gehoord te worden' binnen de jeugdzorg. De gerichtheid op 'oplossingsstrategieën' wekt soms wrevel bij hen.

Al in een vroeg stadium van de pilot Headspace/ @EASE zijn er door Nelleke de Kruik en Petra Ritzen gesprekken gevoerd met Thérèse van Amelsvoort (een van de initiatiefnemers), Rianne Klaassen (projectleider Amsterdam), Sophie Leijdesdorff (projectleider Maastricht) en Mary Rose Postma (trainingen Maastricht). Centrale vraag daarbij is: in hoeverre maakt zin- en betekenisgeving deel uit van jullie zorg voor jongeren?

Bij het allereerste gesprek met Thérèse van Amelsvoort in 2015 blijkt zij nog verrast door het mogelijk betrekken van zin- en betekenisgeving daarbij. Als Petra Ritzen in oktober 2017 wordt uitgenodigd voor deelname aan de pilottraining voor toekomstige medewerkers van @EASE, blijkt zingeving wel degelijk mee te zijn genomen: middels 'oplossingsgerichte vragen' die de gespreksvoering 'positief' maken. 'De jongeren worden hiermee op respectvolle wijze uitgenodigd hun doel te formuleren met een beschrijving van wat ze voor het probleem in de plaats willen, de uitzonderingen op het probleem te vinden en voort te bouwen op hun sterke kanten en op dat wat in hun leven wél werkt. De vragen prikkelen de jongeren om na te denken over zichzelf en de rol die zij spelen in het vormgeven van hun eigen leven.' Opvallend daarbij is de formulering van de vragen: beter passend bij oudere, hoogopgeleide personen. De aanwezige jongeren voelen zich hierdoor niet aangesproken. Er wordt gebrainstormd over mogelijke vertalingen en geconcludeerd dat deze steeds moeten passen bij de taal van de jongere die tegenover je zit. Een oefening hiermee, zou deel uit kunnen maken van de uiteindelijke training.

Petra Ritzen zal hierover in gesprek gaan met Sophie Leijdesdorff en Mary Rose Postma van Headspace/ @EASE, Maastricht, i.h.k.v. een mogelijke pilot binnen 'Zin in Leven!' in 2018/2019.

3.3.2.3 Onderwijs

In het onderwijs valt met name de hoge werkdruk op, die ervoor zorgt dat tijd voor persoonlijk contact, het 'zien en horen' van de leerling, in het gedrang komt. Het tijdig afronden van de verschillende onderdelen van het officiële curriculum en het behalen van de door de overheid opgelegde eisen, spelen een belangrijke rol.

Met BC Broekhin in Roermond, is al in een vroeg stadium uitgebreid contact geweest. De school ontwikkelt een traject i.s.m. Loek Schoenmakers, waarbij het creëren van verbinding en een veilig en voedzaam klimaat op school waar leerlingen tot bloei kunnen

komen, centraal staan. Als tegenwicht voor bovengenoemde, vaak voorkomende situatie in het hedendaagse onderwijs. Het eerste pilotproject binnen 'Zin in Leven' is in september 2017 op deze school van start gegaan en heeft hier de naam 'Zie je mij?' gekregen. De pilot is zorgvuldig ingebed in het bovengenoemde, schoolbrede traject van Loek Schoenmakers. De voorbereiding op de start van deze pilot markeert tevens de aanvang van fase 3 van project 'Zin in Leven!'. (Zie ook par. 3.3.3)

Naast BC Broekhin, is ook het Dendron College in Horst zeer geïnteresseerd in een mogelijke pilot binnen project 'Zin in Leven' Al tijdens fase 1 zijn door ZiLimburg gesprekken gevoerd met de coördinator verlies- en rouwervaring, Ine Schriever en de voormalig counselor en vertrouwenspersoon, Jos Nottelman. Piet Linders en Petra Ritzen zijn met hen in gesprek over een mogelijke pilot binnen 'Zin in Leven' in 2018/ 2019.

3.3.3 Fase 3

Op BC Broekhin in Roermond heeft men, net als andere middelbare scholen in Limburg, ervaring met leerlingen die kampen met gevoelens van eenzaamheid en depressie. Helaas zijn de laatste jaren ook meerdere suïcidepogingen onder de leerlingen voorgekomen. Sommige geslaagd, andere niet. Aangezien dit vooral speelde in de bovenbouw van het VWO, heeft de school ervoor gekozen om de mentoren en docenten (het zgn. onderwijsteam) van 4-5-6-VWO deel te laten nemen aan de pilot 'Zie je mij?'. Het schoolbrede traject dat al is ingezet met Loek Schoenmakers, benoemt de wens tot meer verbinding tussen de leerlingen, de docenten, het OOP en de ouders/ verzorgers. Het 'floreren' van alle betrokkenen op school wordt het kompas voor de toekomst. 'Gewaardeerd, gehoord en gezien worden' hoort daar zeker bij. Er is sprake van een relationele verantwoordelijkheid die reeds vorm heeft gekregen in het verleden en ook in toekomst stééds weer vorm zal moeten krijgen.

De pilot 'Zie je mij?' past naadloos in bovengenoemd traject en verkent de praktische invulling ervan in de onderwijspraktijk. De betrokken docenten herkennen de soms hoge werkdruk, die ervoor kan zorgen dat het 'zien en horen' van de leerling in het gedrang komt. Ook het eerdergenoemde officiële curriculum en de door de overheid opgelegde eisen, spelen daar een belangrijke rol in. Daarnaast geven sommige docenten aan dat juist VWO-leerlingen in de bovenbouw, vaak ook gericht zijn op het 'behandelen van de lesstof en het voorbereiden op de examens'. Ook dat zorgt ervoor dat er voor het 'zien en horen' van de leerling minder ruimte is.

In 2017 vinden de eerste drie bijeenkomsten van 'Zie je mij?' plaats. Daarin staat vooral het zoeken naar praktische handvatten centraal. Hoe kan ik als docent de leerling 'zien en horen?' Daarbij is m.n. uitgegaan van de eigen ervaring. Allereerst de eigen ervaring als leerling op de middelbare school. Opvallend zijn de nog steeds levendige herinneringen daaraan en vooral ook hoe dat als puber voelde. Daarnaast worden ook de eigen ervaringen als docent verkend en gedeeld met de collega's. Hierbij valt op dat sommige docenten zich nauwelijks bewust zijn van hun eigen aandeel in het maken van contact met de leerling. Men is soms onbewust bekwaam.

De bijeenkomsten op BC Broekhin worden, door het grote aantal deelnemende docenten (21 i.p.v. de vooraf geplande 10), geleid door Ans Vrérink van Hogeschool Windesheim en Nelleke de Kruijk, Roos ten Hooven en Petra Ritzen van ZiLLimburg. Dat heeft als bijkomend voordeel dat het aantal ZiLLimburg-leden dat na 2017 een pilot-project kan uitrollen, ook groter is dan aanvankelijk ingepland. André Mulder van Hogeschool Windesheim, begeleidt het gehele project als lector/ adviseur.

Hiermee wordt het gestelde doel om tijdens het jaar 2017/ 2018, 10 sleutelfiguren in het werkveld onderwijs te bereiken met de 'sensibiliseringstraining', ruimschoots bereikt.

3.4 Begroting, financiering en realisatie december 2016 – december 2017

3.4.1 Begroting

Zie in bijlage 2 de projectbegroting voor 2017 ('Project Zin in Leven' – begrotingen 2017-2020).

3.4.2 Financiering

Zie in bijlage 2 de dekking van de projectbegroting voor 2017 ('Project Zin in Leven' – begrotingen 2017-2020).

Hiermee is de begroting voor 2017 sluitend en geaccordeerd door de stuurgroep van ZiLLimburg en het bestuur van 't PGCJ.

3.4.3 Realisatie

Bij de formulering van de doelen van project 'Zin in Leven', de bijbehorende planning en financiering, hebben de leden van ZiLLimburg eind 2016 hun stip op de horizon geformuleerd en de piketpaaltjes zo zorgvuldig mogelijk uitgezet.

Maar al gauw blijkt dat het project in de loop van 2017 veel voorspoediger verloopt dan verwacht. De leden van ZiLLimburg hebben vele gesprekken met instellingen vanuit alle drie de genoemde werkvelden. Deze reageren enthousiast en bieden meermaals aan, deel uit te willen maken van een pilot. Niet alleen instellingen in Limburg, maar ook in de rest van Nederland. ZiLLimburg beraadt zich hier in de loop van 2017 nadrukkelijk op en neemt daarbij de volgende, zorgvuldig onderbouwde beslissingen:

- De vele gesprekken met het netwerk binnen de drie werkvelden, kosten meer tijd en reiskosten dan oorspronkelijk begroot voor 2017. Ze zorgen echter wel sneller voor meer draagvlak dan verwacht. Maar zolang er nog geen zwart-op-wit afspraken liggen met een instelling waar de eerste pilot, eind 2017, van start kan gaan blijft het leggen van contacten cruciaal. En niet alleen voor 2017, maar ook voor de pilots in de overige twee werkvelden in de jaren daarna. Daarmee worden de voorbereidende werkzaamheden voor pilots in 2018 e.v. naar voren gehaald.

Er wordt daarom besloten dat het leggen van contacten met de verschillende instellingen door zal blijven gaan, aangezien dit uiteindelijk het dragende fundament onder het project zal gaan vormen.

Het budget hiervoor, wordt vooralsnog geput uit de bestaande middelen.

Zo zijn met Hogeschool Windesheim voor aanvang van de pilot op BC Broekhin heldere afspraken gemaakt over de minimale en de maximale inzet van uren, waarbij - hoe dan ook - kwaliteit geleverd kan worden. ZiLLimburg kan daarbij kiezen voor variabelen tussen volledige begeleiding door de mensen van Hogeschool Windesheim en deels eigen uitrol van de sensibiliseringsmethodiek. Hierdoor kan een financiële buffer worden gecreëerd voor andere posten, indien nodig.

- In de loop van 2017 vraagt PKN Nederland ZiLLimburg naar de mogelijkheden om in 2018 een pilot op te zetten in heel Nederland. Ook hier wordt zorgvuldig over nagedacht. ZiLLimburg komt tot de conclusie dat het van groot belang is om project 'Zin in Leven' zeer zorgvuldig neer te zetten. Daarom wordt besloten dat in het schooljaar 2017/ 2018 alle aandacht zal gaan naar de pilot op BC Broekhin in Roermond. Pas als deze is uitgevoerd en zorgvuldig geëvalueerd, zal in 2018/ 2019 uitbreiding naar een 2^e onderwijsinstelling en een 2^e werkveld in Limburg plaatsvinden. Pas daarna zal het project mogelijk worden uitgerold buiten Limburg. ZiLLimburg besluit dus niet te snel, op te veel locaties tegelijk, uit te vliegen. Het werkveld in Limburg is ons grotendeels bekend. Dat draagt bij aan een evenwichtige uitrol van de pilotprojecten.
- Al in 2015 hebben de eerste gesprekken met instellingen uit de 3 betrokken werkvelden plaatsgevonden. Ook toen al waren sommige van hen geïnteresseerd in deelname aan een pilot. In de loop van het project merken de leden van ZiLLimburg dat sommige contacten te lang 'op de plank moeten blijven liggen'. In onderling overleg is besloten dat er een jaarlijkse bijeenkomst dient te worden georganiseerd voor een referentiegroep vanuit ons steeds groter groeiende netwerk. De doelen die daarbij worden nagestreefd, zijn reeds vermeld in paragraaf 3.3. Met BC Broekhin uit Roermond is afgesproken dat deze bijeenkomst bij hen, als eerste deelnemende instelling aan ons project, op 25 januari 2018 op school plaats kan vinden. Gezien de onverwacht snelle groei van het project, is het budget hiervoor echter niet begroot. Ook daarop volgt overleg: ZiLLimburg besluit dat bovengenoemde bijeenkomst zeer belangrijk is. Ook hier geldt dat contacten met de verschillende instellingen uiteindelijk het dragende fundament onder het project gaan vormen.
- Met bovengenoemde bijeenkomst in het vizier, richten de leden van ZiLLimburg zich vervolgens op hun presentatie naar buiten toe. Deze dient, daarover zijn ze het met elkaar eens, zo professioneel mogelijk te zijn. Dat vergroot de kans dat ook nieuwe instellingen aanhaken en het draagvlak van 'Zin in Leven' kan blijven groeien. Er is daarom behoefte aan een professionele huisstijl, een logo, een folder en uitingen via internet en de sociale media. Ook deze kosten zijn aanvankelijk niet meegenomen in de begroting van 2017. Na overleg wordt besloten om een klein deel van het budget van 2018 naar 2017 te verschuiven en in 2018 naar additionele financiële middelen te zoeken.
- Ondertussen heeft een ZiLLimburger van het eerste uur, Daniëlle van Drongelen, weer aangehaakt bij het project. Zij ziet, als professioneel communicatiedeskundige

en fondswerver, mogelijkheden om te voorzien in de tekorten die door de snelle groei van het project in het geplande budget voor 2018 – 2020 zijn ontstaan. Daarom wordt, eind 2017, een fondswervingstraject met Daniëlle van Drongelen i.s.m. fondswervingspartner 2Select ingezet.

- Ook met Peter Boonen, Sanne Michon en Tamara van Bogaert van de Provincie Limburg, wordt reeds in 2017 overlegd over de ontstane situatie en mogelijke hulp die de provincie daarbij zouden kunnen bieden.
- Met de onverwacht snelle groei van het project, zijn ook de taken van de projectleider meegegroeid. Eind 2017 geeft Petra Ritzen daarom ook aan dat bepaalde taken, vanaf begin 2018, opgenomen dienen te worden door de verschillende leden van ZiLLimburg. Er wordt afgesproken dat gekeken zal worden naar ieders specifieke kwaliteiten. Begin 2018 wordt, in samenspraak met alle leden van ZiLLimburg, hierover besloten. Mogelijk extra kosten zullen meegenomen worden in het nieuwe fondswervingstraject.

Ondanks de zeer voorspoedige groei van het project en de vergrote uren- en middeleninzet daarbij, is het budget gedurende het projectjaar 2017 toereikend. Zie voor een overzicht van de uitgaven in 2017, bijlage 2 ('Project Zin in Leven' – begrotingen 2017-2020).

4 Realisatie project 'Zin in Leven' dec. 2017 – dec. 2018:

4.1 Projectorganisatie

In de loop van de periode dec. 2017 – dec. 2018 heeft 't PGCJ, n.a.v. de ziekte en het afscheid van voorzitter Wim van der Laan, gezocht naar een opvolger.

Daarbij kwam ook het afscheid van secretaris Bart Stienen en penningmeester Ton Hulspas. De projecten 'Zin in Leven' van ZiLLimburg en 'ZinSpeling' waren op dat moment nog 2 projecten die, onder de vlag van 't PGCJ, werden uitgevoerd.

Hiermee stond ZiLLimburg voor een nieuwe uitdaging: het vinden van een voltallig nieuw bestuur voor 't PGCJ. Gelukkig bleek het merendeel van de leden van de stuurgroep van ZiLLimburg bereid om de bestuurstaken van 't PGCJ over te nemen.

Zo namen Piet Linders het voorzittersstokje en Aafke Vermeijden het secretarisstokje over op 1 mei 2018. Een maand later werd Hub Vossen de penningmeester van 't PGCJ.

Project 'Zin in Leven' is op dat moment het enige project dat wordt uitgevoerd. Voor 'ZinSpeling' wordt nog naar mogelijkheden gezocht om aan te sluiten bij project 'Zin in Leven'.

Ondertussen duurt de aanstelling van Petra Ritzen, lid van het samenwerkingsverband ZiLLimburg die middels een ZZP-constructie is aangesteld als projectcoördinator, voort.

Evenals vorig kalenderjaar wordt ook in de periode dec. 2017 – dec. 2018 de jaarlijkse schriftelijke rapportage over ontwikkelingen, verloop en planning van het project 'Zin in Leven' uitgebreid met een jaarlijkse bijeenkomst voor al diegenen die deel uit zijn gaan maken van het opgebouwde netwerk. Doelen van deze bijeenkomst zijn ook nu weer de genoemde doelen in paragraaf 3.1.

4.2 Doel project 'Zin in Leven'

Van het driedelige doel, zoals genoemd bij paragraaf 2.2, is in november 2016 fase 1 middels een verslag afgesloten.

Vervolgens is vanaf december 2016 een start gemaakt met fase 2 en in juni 2017 met fase 3, die nog t/m 2020 voort zal duren.

4.3 Planning en (sub)doelstellingen project 'Zin in Leven'

4.3.1 Fase 1

Reeds in 2016 afgesloten.

4.3.2 Fase 2

De leden van ZiLLimburg hebben in de periode dec. 2017 – dec. 2018 gesproken met contactpersonen vanuit de volgende instellingen:

(Vrijwillig) jeugdwerk:

- a) Jong Nederland, Limburg
- b) Gezamenlijke Kerken in Limburg (Katholieke kerk, PKN, Moslimorganisaties)
- c) PKN Nederland
- d) Pater Karel Kapel, Munstergeleen
- e) Scouting Limburg

Jeugdzorg:

- a) Headspace/ @EASE Nederland, Maastricht
- b) GGD, Limburg Noord
- c) GGD, Zuid Limburg
- d) SJSJ Het Keerpunt, Cadier en Keer
- e) Stichting Achter de Regenboog, Regio Zuid/ Noaberkids
- f) Actiecentrum Positieve Gezondheid, Maastricht
- g) Landelijke Depressie Vereniging en Expertisecentrum Depressie (Pro Persona)
- h) DoorS2open – Plinthos, Schinnen

Onderwijs:

- a) BC Broekhin Roermond
- b) Dendron College, Horst
- c) Sophianum, Gulpen

- d) Broekland College, Hoensbroek
- e) Raayland College, Venray

4.3.2.1 (Vrijwillig) jeugdwerk

Bij de instellingen onder a) t/m c) zijn de gesprekken een voortzetting van de reeds eerder gestarte contacten.

Daarbij geeft *de PKN* aan dat zij, i.t.t. vorig jaar, óók geïnteresseerd is in mogelijke samenwerking als de pilot uitgerold wordt in Limburg. Vorig jaar was het standpunt dat alleen Nederland-breed de samenwerking zou worden gezocht. Er worden concrete mogelijkheden gezien in onze samenwerking met JongNederland. Zo heeft de PKN, via 'Holymoly' tools ontwikkeld om zingevend (breed gezien en ingevuld) aanwezig te zijn op (jongeren)bijeenkomsten. Deze mogelijkheden zijn besproken met JongNederland en zij geven aan geïnteresseerd te zijn in onderlinge samenwerking op dit gebied.

De Pater Karel Kapel in Munstergeleen is een nieuwe instelling. Hub Vossen en Petra Ritzen hebben overlegd over een mogelijke pilot waarbij de vrijwilligers van de kapel getraind worden in het voeren van zingevende gesprekken met de jongeren die (al dan niet via hun school) de ontmoetingstuin bezoeken. Eén van de beelden verbeeldt mogelijke emoties rondom zelfdoding en de nabestaanden daarvan. Dit 'beeld' kan ook 'meegenomen' worden naar jongeren op andere locaties binnen ons project.

Pater Martin de Korte van de Pater Karel Kapel is momenteel in overleg met mogelijk geïnteresseerde vrijwilligers. Hierbij zullen mogelijk ook vrijwilligers aansluiten vanuit de Basiliek O.L. Vrouw v/h H. Hart en de Gemmakapel in Sittard en de Sint Amelbergabasiliek in Susteren.

Ook *Scouting Limburg* is in 2018 een nieuwe instelling waarmee is overlegd over mogelijke deelname aan een pilot 'Zin in Leven'. Deze zou deels gelijk op kunnen lopen met de pilot bij JongNederland, Limburg. In gesprek met Patrick Heunen zijn 3 mogelijke verbindingen geformuleerd:

1. Binnen de 8 activiteitsgebieden van Scouting Limburg zijn m.n. de gebieden 'identiteit', 'samenleving' en 'expressie' moeilijk in te vullen voor de leiding. Deze lenen zich bij uitstek voor een mogelijke pilot.
2. Tijdens de kamptraining voor de leiding (=1 voorbereidende dag en 1 weekend aan de slag) kunnen m.n. de aspecten 'zingeving' en het 'moment van aandacht' (wat vroeger de 'mis' was) aandachtsgebieden zijn voor een pilot 'Zin in Leven'.
3. Tenslotte kunnen er ook grotere activiteiten (zoals bv. de Kids-party die i.s.m. JongNederland Limburg wordt georganiseerd) in worden ondergebracht.

4.3.2.2 Jeugdzorg

Maart 2018 is er nog contact geweest met Sophie Leijdesdorff en Mary Rose Postma van @ease Maastricht. Er is een 2-daagse basistraining voor de vrijwillige jongeren ontwikkeld, maar zingevende gespreksvoering maakt hier geen deel van uit. Helaas werd de training daarmee te vol en zijn er keuzes gemaakt. Mogelijk zullen er 'gastcolleges/ trainingen' aangeboden worden waar ook zingevende gespreksvoering onderdeel van uit zou kunnen maken. Mocht dit plaats gaan vinden en onze input nodig zijn, dan zal @ease contact opnemen met ZiLLimburg.

Juli 2018 publiceerde het CBS de zelfdodingscijfers van 2017 onder jongeren: bijna een verdubbeling t.o.v. 2016. N.a.v. deze schokkende cijfers heeft ZiLLimburg contact opgenomen met minister de Jonge en staatssecretaris Blokhuis. Vervolgens heeft mevr. Gonne Kelder van het ministerie van VWS ons gewezen op lokale initiatieven binnen de suïcidepreventie die d.m.v. 'proeftuinen' door de GGD worden geleid.

Daarom hebben Petra Ritzen en Hub Vossen contact opgenomen met Monique Streng-Sluiters van *GGD Limburg-Noord* en Fons Bovens, directeur van *GGD Zuid-Limburg*.

Met elkaar wordt gezocht naar samenwerkingsmogelijkheden.

In Zuid-Limburg zien Fons Bovens en Marjon Hulst mogelijkheden om 'Zin in Leven' een rol te laten spelen binnen 'De Gezonde School', 'Leefstijl', 'Voortijdig Schooluitval', 'De Gezonde Generatie' en het 'Gezondheidsakkoord'. Ook wordt gewezen op de mogelijkheid om het Actiecentrum Positieve Gezondheid van de Provincie Limburg te benaderen voor het verzorgen van een inspiratiesessie.

Over dit laatste is contact opgenomen met Bert Hesdahl van het *Actiecentrum Positieve Gezondheid* en met hem is in november 2018 afgesproken dat we met 'Project Zin in Leven' een inspiratiesessie zullen verzorgen in februari 2019.

In Limburg-Noord is Petra Ritzen in november 2018 aangeschoven bij het overleg van de werkgroep Depressie-, suïcide preventie. Ze heeft gesproken met Fien Beijers en Monique Streng van *GGD Noord* en Marleen de Faber van de *Vincent van Gogh Stichting*. Er bleek vanuit hun werkveld vooral vraag naar een kant en klaar product, dat project 'Zin in Leven' niet biedt. Daar staat juist de PLG-gedachte centraal. Monique Streng gaf wel aan dat wellicht via de Gezonde School nog een mogelijkheid te zoeken is tot samenwerking. Hierover zal zij in de loop van 2019 nog contact met ZiLLimburg zoeken.

Bij *SJSJ Het Keerpunt* heeft de directie, na ons aanbod tot samenwerking, de teamleiders gevraagd contact te zoeken met ZiLLimburg. We wachten hun initiatief af.

Met Karin van der Plas van *Stichting Achter de Regenboog - Regio Zuid en Noaberkids*, is Petra Ritzen in overleg over een mogelijke pilot in Noord Limburg. Er wordt gedacht aan de inzet van ervaringsdeskundige jongeren op scholen die deelnemen aan een pilot 'Zin in Leven'.

Met Dorien Smit van *Landelijke Depressie Vereniging en Expertisecentrum Depressie (Pro Persona)* en 'De Kracht van Depressie – Kwalitatief onderzoek naar ervaringskennis bij depressie' heeft Petra Ritzen overlegd over het mogelijk delen van de resultaten van elkaars onderzoek/ pilots. Bovengenoemd onderzoek geeft, via diepte interviews met mensen (en daarbij ook jongeren van 18-25 jaar) die ervaring hebben met depressie. De informatie uit de interviews wordt gebundeld in een digitaal instrument, zodat andere mensen kunnen profiteren van ervaringskennis van andere patiënten. Om de resultaten te structureren worden er mogelijke verbanden gezocht tussen overkoepelende thema's. Eén van die thema's is: zingeving. Dorien Smit geeft aan dat de depressie meestal voortkomt uit existentiële problematiek en eenzaamheid. Patiënten zijn zeker op zoek naar zingeving! In haar ogen heeft de handelingsverlegenheid van professionals die hierbij een grote rol speelt, m.n. te maken met angst.

Er wordt afgesproken om elkaar de onderzoeks- en evaluatieverslagen toe te sturen. Project 'Zin in Leven' kan e.e.a. meenemen binnen de ontwikkeling van handvatten voor instellingen in het werkveld.

Eind december heeft Petra Ritzen ook gesproken met Jeanne Schepers van *DoorS2open bij Plinthos in Schinnen*. Zij bieden een traject vóór en dóór jongeren vanaf 14 jaar, die om welke reden dan ook niet meer volwaardig deelnemen aan onze maatschappij of het doel in hun leven zijn kwijtgeraakt en daardoor hun kansen in onze maatschappij niet meer zien. DoorS2open zet deze, vaak eenzame en onbegrepen, jongeren weer in hun kracht en opent deuren naar kansen en antwoorden op levensvragen. Hierbij spreken ze uitdrukkelijk de taal van de jongeren zélf. Zo wordt er bv. niet gesproken van een 'handelingsplan' maar van een 'droom waaraan de jongere wil werken'. Dit past op een hele mooie manier bij project 'Zin in Leven'. Jeanne Schepers geeft aan, daarom ook mogelijkheden tot samenwerking te zien bij de op te zetten training van hun volwassen begeleiders. De kern daarvan draait om hun 'attitude/houding': de jongeren willen zien en horen om wie ze zijn. Op een open en uitnodigende manier kunnen luisteren naar hun (levens)verhaal om, samen met de jongeren, (weer) op het spoor te komen van hun kwaliteiten en vaardigheden. Daarbij hoort ook: jezelf kwetsbaar op durven stellen. Goed voorbeeld doet volgen. Dat zullen de volwassenen dus ook zélf moeten kunnen *voorleven*.

Begin 2019 zal een vervolgspraak gemaakt worden om te bezien welke concrete, gezamenlijke stappen gezet kunnen worden.

4.3.2.3 Onderwijs

In de loop van het schooljaar 2017/ 2018 heeft Petra Ritzen herhaaldelijk overlegd met Ine Schriever, Jos Nottelman (beide coach verlies- en rouwverwerking) en Gertie Sikes (ondersteuningscoördinator) van het *Dendron College in Horst*. Daarbij leek aanvankelijk gekozen te worden voor de start van een pilot 'Zin in Leven' tijdens het schooljaar 2018/ 2019. Binnen de suïcidepreventie is uiteindelijk echter voor samenwerking met een andere instantie gekozen, waarmee men ook al binnen andere projecten samenwerkte. Door onduidelijke communicatie tussen het zorgteam en de directie, is dit op het eind van het schooljaar met Petra Ritzen gecommuniceerd.

Vervolgens is ZiLimburg met een aantal andere Limburgse scholen in overleg gegaan over een mogelijke pilot 'Zin in Leven'. Dat waren: *Sophianum in Gulpen, het Broekland College in*

Hoensbroek en het Raayland College in Venray. Op deze laatste school heeft Cor Sonnemans aangegeven in overleg te willen gaan met de collega's over mogelijke aansluiting bij het project. Daarover zal in het voorjaar van 2019 verder overleg plaatsvinden.

4.3.3 Fase 3

4.3.3.1 (Vrijwillig) jeugdwerk: PLG 'Lekker in je vel dan kom je er wel' - JongNL

Bij *Jong Nederland-Limburg* is in de periode dec. 2017 – okt. 2018 i.s.m. Léon Hoenen, de groepen Leveroy en Venray en de mensen van het provinciaal bureau in Melick een start gemaakt met het pilotproject 'Lekker in je vel? Dan kom je er wel!' De uitkomsten van de in paragraaf 3.3.2.1 genoemde interviews van Piet Linders en Petra Ritzen met de plm. 150 groepsleiders tijdens het 2-jaarlijkse Younglands Festival, heeft Petra Ritzen meegenomen in de vervolggesprekken met de groepsleiding in Leveroy en Venray. Het overgrote deel van de leiding gaf daarbij namelijk aan, wel eens (vaker) te hebben meegemaakt dat kinderen uit de groep niet lekker in hun vel zitten. Ook gaf het merendeel aan, er binnen JongNL voor deze kinderen te willen zijn.

Tijdens de vervolggesprekken met de leden van het provinciaal bureau in Melick zijn in oktober 2018 de volgende vragen aan bod gekomen:

- Wat is het doel van de pilot 'Lekker in je vel? Dan kom je er wel!'?
- Voor wie is de pilot bestemd?
- Wat gaan we doen en welk tijdspad hoort daarbij?

Over de uiteindelijke antwoorden hierop, wordt nog overlegd.

Daarbij wordt o.a. de preventieve werking van de pilot benadrukt. Door de jongeren (meer) uit te nodigen om hun emoties en gedachten met elkaar te delen, leer je elkaar (nog) beter kennen als persoon. Mogelijke gevoelens van eenzaamheid en depressie kunnen hierdoor eerder op het spoor gekomen worden. De sterke onderlinge band, die het jeugdwerk bij JongNederland zo kenmerkt, kan deze ook tot op zekere hoogte opvangen. Een zeer waardevol element binnen het jeugdwerk! Hierbij hoort ook de acceptatie dat het leven niet altijd 'leuk' is. Pijn, verdriet en tegenslag horen er nu eenmaal bij. Weerbaarheid om hiermee om te kunnen gaan, speelt ook een rol. Soms dient een kind echter doorverwezen te worden naar anderen. Hoe hierbij te oordelen en te handelen, zal opgenomen worden in een handleiding voor alle leiding.

Ook zal de pilot 'Lekker in je vel? Dan kom je er wel!' gekoppeld worden aan de kernwaarden van Jong Nederland: samen, respect, vertrouwen en veiligheid.

Belangrijk daarbij is dat we geen 'maniertjes' aanleren. Hier gaat het om bewustwording van de zin- en betekenisgevende laag in het leven. De leiding wil dit de jongeren voorleven. Uiteraard op de JongNederland-manier: via spel, creativiteit en natuurbeleving! We zullen samen op zoek gaan naar de juiste vorm hierin.

JongNL streeft er uiteindelijk naar om de pilot een plaats te geven binnen het eigen cursusaanbod van JongNL en het daarmee, via de medewerkers/ leiding, over te dragen op de jongeren.

4.3.3.2 Onderwijs: PLG 'Zie je mij?' - BC Broekhin

In de paragrafen 3.3.2.3 en 3.3.3 is reeds beschreven hoe op *BC Broekhin in Roermond* al vanaf 2017 een start is gemaakt met de PLG-bijeenkomsten 'Zie je mij?' O.l.v. Hogeschool Windesheim werd daarbij gestreefd naar 7 bijeenkomsten van 2 uur. A.g.v. de hoge werkdruk van de 21 deelnemende docenten, konden uiteindelijk slechts 5 bijeenkomsten van 1,5 uur worden gerealiseerd.

Toch hebben de meeste docenten meerwaarde ervaren aan het uitvoeren van de PLG. Deze heeft ook bijgedragen aan het in beeld krijgen van en contact maken met leerlingen. Maar er is op het eind van het schooljaar 2017/2018 nog nauwelijks sprake van een daadwerkelijke innovatie van de werkpraktijk. Hierover straks meer.

Opbrengsten PLG 'Zie je mij?' – BC Broekhin

Voor de individuele docenten:

- Bewustwording van de reeds aanwezige eigen competenties/ daadwerkelijk competentier te worden op het gebied van 'sensibiliteit voor zin- en betekenisgeving om voortijdig gebrek aan zingeving bij jongeren te herkennen en hierop gericht te sturen'. Individueel leidend tot veranderingen van de praktijk.

Schoolbreed:

- Op schoolniveau is er sprake van bewustwording m.b.t. het functioneren van het huidige mentorschap. Waarom hebben de leerlingen daar geen zeggenschap in? Wat zijn hiervan de gevolgen voor het 'zien en horen' van de individuele leerling?
- Ook is men zich bewust geworden van het gebruik van 'Magister', nu vooral disciplinerend van aard. De leerling wordt niet *in zijn geheel* 'gezien en gehoord'. Ook ruimte voor 'waardering' en (eigen)waarde?
- Ook is er inzicht ontstaan in de samenhang tussen de enorme werkdruk en het 'zien en horen' van de leerling, de docenten onderling en de manier waarop de directie de docenten 'ziet en hoort'. Hier zijn zeker nog stappen in te zetten, ook v.w.b. de existentiële dimensie hiervan.
- Het gebruik van de 'verhaalcirkel' heeft de docenten kennis laten maken met een tool om de individuele leerling nog beter 'te zien en te horen' en vervolgens datgene te bieden wat hij/ zij nodig heeft om beter in z'n vel te zitten. Essentieel is daarbij het niet alleen 'zien en horen' van de 'feiten' die gekend worden rondom de betreffende leerling, maar vooral ook de 'betekenis' die deze feiten hebben voor hem/ haar.
- Bovengenoemde bewustwording heeft nog niet geleid tot veranderingen van de praktijk.

Voor ZiLLimburg:

- De PLG is dit jaar voor het eerst uitgerold bij een instelling. Hieraan hebben 3 leden van ZiLLimburg, o.l.v. Hogeschool Windesheim, deelgenomen. Zij kunnen het geleerde na dit jaar overdragen.
- Ontdekking van de volgende grenzen aan de PLG-methodiek bij een onderwijsinstelling:
 - Benadrukken van de *gezamenlijkheid* van het proces: geef de bijeenkomsten vorm *o.b.v. de inbreng/ vraag van de deelnemers*.
 - Richten op de daadwerkelijke verbetering van de praktijk d.m.v. concrete problematisering/ thematisering ervan.
 - Stem goed af op de deelnemers/ specifieke doelgroep.
 - Deelname dient op vrijwillige (en betaalde) basis te zijn.
 - De groep dient uit plm. 8-10 deelnemers te bestaan.
 - Er zijn minimaal 7 bijeenkomsten van 2 uur nodig om te komen tot een daadwerkelijke innovatie van de praktijk.
 - Evalueren d.m.v. diepte-interviews (en doorvragen) i.p.v. enquêtes.
 - Borging:
 - Ervoor zorgen dat de docenten de praktijk *zelf* willen veranderen.
 - Het betrekken van 'maatjes' (collega's) bij de PLG: olievlekwerking.
 - 'Kartrekker' binnen de school zoeken.
 - Begeleiding op afstand door de mensen van ZiLLimburg.
 - Terugkomdagen voor deelnemers PLG.

Er is binnen de pilot 'Zie je mij?' dus zeker een zinvolle eerste stap gezet. Deze maakt echter deel uit van een proces dat gecontinueerd zal dienen te worden.

De deelnemende docenten hebben op individueel vlak aangegeven zich bewust te zijn geworden van de reeds aanwezige eigen competenties en het op sommige punten ook daadwerkelijk competentier te zijn geworden op het gebied van het 'zien en horen' van de leerling in zijn/ haar geheel.

Ook hebben zij aangegeven verrast te zijn door de opbrengsten van de 'verhaalcirkel'. De school heeft daarom deze in het schooljaar 2018/2019 een plaats gegeven in de leerling-besprekingen van de onderwijsteams. Hierbij wordt niet alleen gekeken naar de resultaten van de leerlingen, maar is er vooral ook ruimte voor het bespreken van individuele leerlingen. Daarbij blijkt de eenvoud van de 'verhaalcirkel' juist de kracht ervan te zijn. De 3 te zetten stappen zijn helder: (1) het verzamelen van de *feiten* rondom de leerling, (2) het ontdekken van de *betekenis* van deze feiten voor de betreffende leerling, (3) het ondernemen van *acties* die nodig zijn voor een beter begrip voor deze leerling, een beter contact met hem/ haar en om de zorg goed af te kunnen stemmen op wat voor deze leerling van betekenis is.

In de werkpraktijk blijkt het verzamelen van de feiten rondom de leerling voor de docenten bekend terrein te zijn, maar het ontdekken van de *betekenis* ervan voor de betreffende leerling, boort een nieuwe laag aan. Hiervoor blijkt niet elke docent even gevoelig te zijn.

Het ontbreekt bij sommigen nog aan de competenties om een 'betekenisvol' gesprek te kunnen voeren. De 3^e stap is voor de school het grote winstpunt van de verhaalcirkel: vanuit stap 1, via stap 2, naar uiteindelijk de *zinnvolle actie* bij stap 3. Deze duidelijk geïntegreerde *actie* heeft het rendement van de leerlingbespreking verhoogd.

De school bezint zich nog op de mogelijkheid om volgend schooljaar te kiezen voor competentiebevordering bij de docenten op het gebied van 'betekenisvolle gespreksvoering'. Wellicht bij de brugklasmentoren, aangezien zij de meeste tijd ter beschikking hebben voor contact met hun mentorleerlingen. Echter vraagt het grotere 'Gelijke Kansen'-project veel tijd en energie, terwijl ook daar vergelijkbare ontwikkelingen plaatsvinden. Zo wordt nu binnen de school ook daadwerkelijk overlegd over het gebruik van Magister: hoe kunnen we daarin ook ruimte creëren voor de vaardigheden en de persoonlijkheid van de leerling? Ook over het mentoraat wordt nu gesproken: zo heeft het leerlingen-panel gevraagd naar de mogelijkheden om je eigen mentor te kunnen kiezen. Dat roept het gebruik van de verhaalcirkel dus óók op: in gesprek gaan met de leerling geeft ruimte voor eigen inbreng en vergroot het 'eigenaarschap' van de leerling. De verhaalcirkel maakt nu onderdeel uit van de toolbox van de docenten. Schooljaar 2019/2020 zal bezien worden voor welke competentiebevordering(en) tijd vrijgemaakt kan worden.

4.4 Begroting, financiering en realisatie december 2017 – oktober 2018

4.4.1 Begroting

Zie in bijlage 2 de projectbegroting voor 2018 ('Project Zin in Leven' – begrotingen 2017-2020).

4.4.2 Financiering

Zie in bijlage 2 de projectbegroting voor 2018 ('Project Zin in Leven' – begrotingen 2017-2020).

4.4.3 Realisatie

Na de zeer voorspoedige groei van project 'Zin in Leven' in het jaar 2017, heeft e.e.a. zich in 2018 meer gestabiliseerd.

Daarmee samenhangend zijn ook de begroting en de uitgaven in 2018: door de ervaringen in 2017 heeft de stuurgroep de begroting reëel in kunnen schatten en zijn de uitgaven geheel in lijn daarmee.

Enkele opmerkingen daarbij:

- Het in 2017 opgebouwde netwerk binnen de werkvelden (vrijwillig) jeugdwerk, jeugdzorg en onderwijs is geconsolideerd en uitgebreid. Ook dit jaar geldt echter dat een pilot pas van start kan gaan als er zwart-op-wit afspraken liggen met een instelling. De ervaring leert ons dat een mogelijke pilot ook op het laatste moment géén doorgang kan vinden. Actief contact leggen en overleg voeren, blijft dus van groot belang (het eerdergenoemde dragende fundament onder het project) voor nu en de komende projectjaren. Daarmee hangen uiteraard uren en kosten samen.

- De in 2017 gestarte jaarlijkse bijeenkomst voor de referentiegroep uit ons netwerk, zal ook de komende jaren plaats blijven vinden. Deze bijeenkomst zal jaarlijks op locatie van één van de deelnemende instellingen plaatsvinden. Dat vergroot niet alleen de onderlinge betrokkenheid, maar vermindert ook de organisatiekosten. In 2019 zal deze bijeenkomst op 19 september plaatsvinden, bij JongNederland in Melick.
- Het fondswervingstraject met Daniëlle van Drongelen i.s.m. fondswervingspartner 2Select, dat sinds oktober 2017 is ingezet, heeft vooralsnog beperkte additionele financiële middelen voor de projectjaren 2019 en 2020 opgeleverd. Hierover vindt momenteel overleg plaats.
- In 2018 is de Provincie Limburg gevraagd om de (beperkte) tekorten van 2017, die zijn doorgeschoven naar 2018, mede te dragen. ZiLimburg heeft hierop een positieve reactie ontvangen.

Zie voor een overzicht van de uitgaven in 2018, bijlage 2 ('Project Zin in Leven' – begrotingen 2017-2020).

5 Vooruitblik project 'Zin in Leven!' projectjaren 2019 – 2020

5.1 Fase 3

Voor een evenwichtige uitrol van de pilotprojecten na de start op BC Broekhin in Roermond en JongNederland in Limburg, zullen, zoals reeds opgemerkt in hoofdstuk 3, eerst instellingen in Limburg en pas daarna in de rest van Nederland volgen. Daarbij wordt ook een zorgvuldige borging van project 'Zin in Leven!' meegenomen.

Hieronder onze planning van fase 3 in de projectjaren 2019 en 2020:

5.1.1 Methodiekontwikkeling en uitbreiding sensibiliseringsnetwerk

Na uitvoering van de 2 pilotprojecten binnen het werkveld onderwijs (bij BC Broekhin in Roermond in 2017/ 2018 en een 2^e school in Limburg in 2018/ 2019) en een 3^e pilotproject binnen het werkveld (vrijwillig) jeugdwerk (bij JongNederland – Limburg in 2018/ 2019) kan de opgedane kennis en ervaring door alle partijen binnen het project, achtereenvolgens gedeeld en uitgezet worden binnen de werkvelden onderwijs, (vrijwillig) jeugdwerk en jeugdzorg in de provincie Limburg.

Bovengenoemde instellingen committeren zich daarbij aan het actief uitdragen van de 'sensibiliseringsaanpak' binnen het eigen werkveld. Zo nemen zij deel aan presentaties bij instellingen en delen zij de opgedane kennis, vaardigheden en attitudes met hun mede-sleutelfiguren.

Hiermee wordt in geheel Limburg een ‘sensibiliseringsnetwerk’ opgebouwd dat elk jaar wordt uitgebreid. Dit netwerk, dat in 2017/ 2018 reeds 21 sleutelfiguren aan zich heeft weten te binden vanuit het werkveld onderwijs, omvat in:

2018/2019	42 sleutelfiguren vanuit de werkvelden onderwijs en (vrijwillig) jeugdwerk en daarnaast 300 jongeren vanuit het werkveld onderwijs,
2019/ 2020	84 sleutelfiguren vanuit de werkvelden onderwijs, (vrijwillig) jeugdwerk en jeugdzorg en daarnaast 700 jongeren vanuit de werkvelden onderwijs en (vrijwillig) jeugdwerk,
dec. 2020	166 sleutelfiguren vanuit de werkvelden onderwijs, (vrijwillig) jeugdwerk en jeugdzorg en daarnaast 1420 jongeren vanuit de werkvelden onderwijs, (vrijwillig) jeugdwerk en jeugdzorg.

Methodiekontwikkeling en uitvoering van de genoemde ‘sensibiliseringstraining’ zal in 2019/ 2020 worden uitgerold en geborgd bij:

- minimaal een 3^e instelling binnen het werkveld onderwijs in Limburg/ Nederland,
- minimaal een 2^e instelling binnen het werkveld (vrijwillig) jeugdwerk in Limburg/ Nederland,
- minimaal een 1^e instelling binnen het werkveld jeugdzorg in Limburg.

5.1.2 Borging

Om een goede borging van de ‘sensibiliseringsaanpak’ binnen bovengenoemde instellingen te garanderen, zal vanaf 2019 door ZiLLimburg gezorgd worden voor:

- een online platform/ besloten facebookgroep waarbinnen het netwerk van deelnemende instellingen onderling kan communiceren over de ervaringen met de ‘sensibiliseringsaanpak’. Hierbij zal een lid van ZiLLimburg fungeren als beheerder en vraagbaak. Dit online platform biedt ruimte aan alle sleutelfiguren uit het netwerk van de drie bovengenoemde werkvelden.
- 2 jaarlijkse ‘terugkomdagen’ voor alle deelnemende instellingen en vrijwilligersorganisaties uit het netwerk. Hierbij worden ervaringen met de ‘sensibiliseringsaanpak’ gedeeld, worden de benodigde kennis, vaardigheden en attitudes verdiepend getraind en kunnen de deelnemende instellingen onderlinge contacten aangaan, vernieuwen en onderhouden.

De ervaringen op het online platform/ besloten facebookgroep en de terugkomdagen worden meegenomen in de uiteindelijke aanpak.

In de voortgangsrapportage van dec. ’17 – dec. ’18 werden bovengenoemde acties reeds in 2018 ingepland. In de praktijk is echter gebleken dat dat nog niet nodig is. De contacten met de deelnemende instellingen zijn intensief en de lijntjes kort genoeg om de borging van de ‘sensibiliseringsaanpak’ binnen bovengenoemde instellingen in 2018 te garanderen.

5.1.3 Eindproduct 2020

Eind 2020 ligt er voor de werkvelden onderwijs, jeugdwerk en jeugdzorg in Limburg, een plan van aanpak als bruikbaar en overdraagbaar instrument voor de ‘sensibilisering’ op het gebied van meer gevoelig worden voor zin- en betekenisgevende communicatie.

5.1.4 Afsluitend congres

Bij de afsluiting van het 4-jarig traject zal er in 2020 een congres worden georganiseerd waar overheden, organisaties voor jeugdwerk en jeugdzorg, onderwijsinstellingen en levensbeschouwelijke organisaties worden uitgenodigd. Doel daarvan is het project 'Zin in Leven!' bij de diverse werkvelden te introduceren en de noodzaak tot implementatie binnen de verschillende werkvelden toe te lichten.

Na 2020 zal het aanhaken van instellingen in alle 3 de genoemde werkvelden gecontinueerd worden. Het streven is de coördinerende rol van 't PCGJ binnen het reguliere takenpakket op te pakken.

5.2 Begroting 2019 – 2020

Zie in bijlage 2 de projectbegroting voor 2019-2020 ('Project Zin in Leven' – begrotingen 2017-2020).

6 Conclusie

Na de afronding van fase 1, eind 2016, is ZiLLimburg in 2017 voortvarend van start gegaan met de fasen 2 en 3 van project 'Zin in Leven!'

Het verloop van het project was in 2017 zéér voorspoedig te noemen en de gestelde doelen werden méér dan bereikt. De geplande uitrol van pilotprojecten in Limburg moest, na de landelijke vraag van de PKN, goed bewaakt worden. Allereerst moest de pilot in Limburg goedgefundeerd uitgerold dienen te worden. Daarmee is in 2017/ 2018 een start gemaakt op BC Broekhin in Roermond, welke in 2018/ 2019 zal worden gecontinueerd en in 2018/ 2019 bij JongNederland in Limburg.

Bij de uitvoering van project 'Zin in Leven!' was het in 2018 vooral heel inspirerend en leerzaam om de pilot 'Zie je mij?' bij BC Broekhin in Roermond ook daadwerkelijk gestalte te geven. Hoe om te gaan met de mogelijkheden en de beperkingen vanuit de werkpraktijk? Hoe deze te delen met elkaar, binnen een PLG (Professionele Leer Gemeenschap)? Hoe e.e.a. te vertalen in een praktisch toepasbare 'sensibiliseringsmethodiek' die overdraagbaar is? Niet alleen binnen het eigen werkveld, maar ook daarbuiten? Daarom was het in 2018 eveneens leerzaam om de praktijk van de verschillende werkvelden binnen het project 'Zin in Leven' te ervaren. Hoe geef je de 'sensibiliseringsmethodiek' op een, bij de doelgroep passende, manier vorm binnen de verschillende werkvelden? Daarmee is in 2018 een begin gemaakt bij het (vrijwillig) jeugdwerk bij JongNederland - Limburg, dat in 2019 zijn vervolg zal krijgen.

Eveneens besloot ZiLLimburg om in 2018 de vele contacten met het werkveld actief te blijven onderhouden, middels een jaarlijkse bijeenkomst. De referentiegroep vanuit het netwerk wordt ook in de komende jaren blijvend geïnformeerd over het verloop van het

project en gevraagd om feedback. Deelname aan de pilotprojecten en onderlinge kruisbestuiving worden blijvend bevorderd, ook binnen de verschillende werkvelden.

Bovengenoemde ervaringen zijn in 2018 opgenomen in onderstaand, jaarlijks aan te passen, schema met daarin de bouwstenen van de te ontwikkelen 'sensibiliseringsmethodiek'.

Enkele opmerkingen daarbij:

- Het schema wordt op 2 pagina's afgebeeld, maar vormt één geheel.
- Het gehele schema bestaat uit de diverse 'bouwstenen' van de sensibiliseringsmethodiek:

Roze: de bouwstenen die de kern vormen van de methodiek (voor alle instellingen, binnen alle werkvelden).

Oranje: de bouwstenen die specifiek gebruikt worden binnen het werkveld

onderwijs.

Groen: de bouwstenen die specifiek gebruikt worden binnen het werkveld jeugdwerk.

Paars: de bouwstenen die specifiek gebruikt worden binnen het werkveld jeugdzorg.

Geel: de communicatie-bouwsteen (die steeds verbonden is met alle bouwstenen van de methodiek).

Blauw: onderaan, als fundamentele bouwsteen onder de methodiek, de jaarlijkse bijeenkomst met de mensen en instellingen uit ons netwerk. Samen met elkaar geven we de methodiek vorm en een plaats binnen onze werkpraktijk met de jongeren.

- *De kern van de sensibiliseringsmethodiek* zien we in de 1^e t/m de 6^e rij bouwstenen. Hiertussen bevinden zich op de 3^e en 4^e rij ook 2 oranje, 2 groene en 2 paarse bouwstenen: dit zijn kern-bouwstenen van de methodiek binnen die specifieke werkvelden (zie hierboven).
- Deze methodiek is nooit statisch maar steeds in ontwikkeling!

Het voorspoedige verloop van project 'Zin in Leven' had in 2017 had ook zijn keerzijde: de geplande budgetten bleken te krap. Dat leverde voor 2017 vooralsnog geen financiële problemen op. Wel is in 2018 de Provincie Limburg gevraagd om de (bepaalde) tekorten te dekken. ZiLLimburg heeft hierop een positieve reactie ontvangen.

In 2018 heeft ZiLLimburg de ervaringen van het voorgaande projectjaar meegenomen, waardoor e.e.a. zich in 2018 heeft gestabiliseerd. De stuurgroep van ZiLLimburg heeft de begroting reëel in kunnen schatten en de uitgaven waren geheel in lijn daarmee. Dat is ook de verwachting voor de projectjaren 2019-2020.

Mocht ZiLLimburg het project 'Zin in Leven' de komende jaren ook landelijk uit willen rollen, dan behoeft verdere fondswerving aandacht: daarvoor zijn aanvullende budgetten nodig. Hierover vindt momenteel overleg plaats met de fondswervers 2Select en JEMO.

De leden van ZiLLimburg zijn de komende jaren vooral benieuwd naar de manier waarop de 'sensibiliseringsmethodiek' ook daadwerkelijk gestalte kan krijgen binnen de verschillende werkvelden en hoe deze daarbij ook op de lange termijn geborgd kan worden.

We gaan die uitdaging de komende projectjaren graag aan!